

ților, cât și cele ale femeilor, încă de pe băncile școlii, imi vine să-i zic actualului director al congregațiunii mariane a liceanilor din Blaj:

„Si hi et hae, cur et tu non... Alexandre?”

De ce nu s'ar face și la noi o organizație la fel, ca să avem și noi ajutorul neprețuit al apostolatului laic? Se poate face, și ar fi o mare facere de bine.¹⁾

Dr. IOAN BĂLAN.

O nouă carte despre biserica din Maramurăș. *)

— Recenzie. —

În teza sa de doctorat tipărită în ungurește la 1910 pâr. Cziple publicase o mulțime de documente, culese din arhiva comitatenză din Sighet, privitoare la istoria bisericească a Maramurășului. Teza, deși a apărut sub modestul titlu: *A maramarosí püspökség kérdése* (chestia episcopiei maramureșene), s'a impus repede prin noutatea materialului documentar, care limpezește multe puncte din trecutul atât de interesant și de deosebit al bisericii românești din Maramurăș. Studiul introductiv, în care autorul voia să reconstruiască trecutul acelei biserici, a fost plin de greșeli, pentru că dsa nu cunoștea o mulțime de lucruri indispensabile pentru oricine s'ar fi încercat să scrie — chiar și în cadrele mici ale unei teze de doctorat — istoria bisericii maramureșene. Acum, după aproape șase ani, pâr. Cziple ne dă o ediție românească a tezei sale. Aceasta cuprinde ici-colo unele întregiri și îndreptări, — foarte puține față de ceea ce s'ar fi putut și ar fi trebuit să ni-se deie. Astfel

¹⁾ Părintele Bălan are toată dreptatea în ce privește necesitatea conformării statutelor reuniunilor noastre mariane dela licee (dar și a celorlalte) spiritului, care le dă atâta putere de viață în biserica apuseană. Facem doar o mică corectură în sensul, că reuniunea mariană dela liceul din Blaj a avut în ultimii trei ani statute, s'ar putea zice, esențial deosebite de cele dela „intemeiere“, cari se apropie binișor de spiritul congregațiunilor apusene. După acest timp de tranziție, ce ni-s'a părut necesar, credem acum și noi, că a sosit timpul să facem un pas și mai departe, asemănându-ne și în ce mai lipsea. Noile statute sunt deja în lucrare și încă în anul școlar proxim credem, să poată fi introduse. Atunci se vor și tipări. Dr. Alexandru Rusu, conducătorul reuniunii.

*) Preotul Dr. Alexandru Cziple, Documente privitoare la episcopia din Maramurăș. Extras din Analele academiei române. București 1916. 128 pp. 8° mare. Prețul 1 leu 20.

tipărirea ediției românești nu prezintă nici un progres științific; cu nimic nu știm azi mai mult decât știam ieri, și nici chiar ceea ce știam ieri nu aflăm tot într'ansa. De vină e aceeași insuficiență a informației, care a fost greșala de căpetenie și a ediției ungurești.

Trecând peste primele zece pagini, unde pâr. Cziple povestește începutul organizației bisericii maramureșene pe baza traducerii latine tendențioase și deci necorecte a decretului patriarhal din 1391 și cetele dintre egumenii mănăstirii sf. Mihail din Peri și episcopii ruteni ai Muncaciului, ne oprim la p. 11, cu care începe adevărata istorie a episcopiei Maramurășului. Dsa crede că „dela a doua jumătate a veacului al 16-lea, ori barem dela 1570 încoace în Peri au rezidat episcopi români, cari purtau titlul de: episcop al Maramurășului“. Episcopii aceștia sunt vechii episcopi de schit din Peri, pe cari congregația comitatenză i-a recunoscut de păstori ai tuturor bisericilor de legea grecească din Maramurăș. Afirmatia aceasta e interesantă și ar merita să fie dovedită, lucru, pe care autorul nu-l face și credem, că deocamdată nici nu-l va putea. În 1570 Maramurășul a fost, e adevărat, adnexat principatului ardelean și adnexării acesteia i-a urmat scoterea lui din legăturile cari le avea până atunci cu episcopia Muncaciului, episcop propriu însă n'a primit, ci a fost supus episcopului bălgrădean Eftimie. În diploma de denumire din 3 August 1572 a acestuia, Maramurășul e amintit în mod special ca aparținător jurisdicției lui. Ștefan Báthori îi dă dreptul de a păstori toți credincioșii de pe întreg teritoriul supus stăpânirii sale, dând o importanță deosebită chiar Maramurășului (ubilibet in hoc regno Transilvaniae et partibus Hungariae ditioni nostrae subjectis ... signanter in comitatu Maramoros.)¹⁾ Politica aceasta alui Báthori s'a dovedit, cum am spus-o și altă dată, nepractică, pentru că o conducere din Bălgradul Ardealului a bisericilor maramureșene eră foarte anevoioasă și astfel preoții au fost siliți să se adreseze pentru lipsurile lor sufletești la arhierii din episcopia vecină a Muncaciului. Nici chiar episcopii Vadului n'au avut, până târziu la începutul veacului XVII, nici o jurisdicție asupra acestui comitat. Asta o dovedește tocmai vlădicia lui Serghie, pe care d. Cziple îl crede exclusiv „episcopus Ruthenorum“. Serghie a păstorit nu numai credin-

¹⁾ N. Iorga, Ștefan cel Mare, Mihaiu Viteșul și mitropolia Ardealului. Extras din Analele academiei române. București 1904, p. 31.

cioșii ruteni dela Muncaciul, ci jurisdicția lui s'a extins până departe în părțile Sătmarului cuprinzând, firește, și Maramurășul. Într'o scrisoare trimisă la 3 Decembrie 1604 lui Toma Kendy, asediatorul cetății Hust, Serghie spune, că a fost mai marele călugărilor dela mănăstirea Tismana și că venind de acolo principii i-au dat drept de stăpânire peste vlădicia Muncaciului, peste mănăstirea Peri de lângă Câmpulung din Maramurăș și peste mănăstirea Habra de lângă Baia mare (az fejedelmek attak nekem az puspokseget Munkacz vara mellett valo, Maramarosban Hozzumezeo mellett Körtvelies neweő és Kúwar videkeben Nagybania feletth valo Habra neweő monostorokban es claustrumokban) și acum dânsul este vlădica călugărilor și preoților ruși, români, slovaci și sârbi din părțile acelea. În calitatea aceasta îl roagă pe Kendy, să cruce bisericile și capelele din Maramurăș.¹⁾

Păstorirea lui Serghie asupra acestui comitat n'a durat mult, pentru că pe timpul lui Bocskai satul Peri aparțineă cetății Hustului, iar aceasta eră proprietatea lui Valentin Homonai, care, din motive politice, nu îngăduia nici un amestec al episcopului dela Muncaciul în afacerile credincioșilor maramureșeni. La intervenția autorităților comitatense și alui Simeon Movilă voevodul Moldovei, Homonai declară din nou mănăstirea de avere vlădicească, însă cu condiția ca episcopul, care se va așeză într'ansa, să fie supus comandantului cetății.²⁾ Credincioșii români de aci s'au adresat voevodului moldovean Constantin Movilă (1607—1611) rugându-l „să le trimită un vlădică, care să le fie învățător și conducător“. Acesta le trimite în vara anului 1608 pe Silomon „om învățat și cucernic“ iar în 30 August scrie din Iași principelui Gavrilă Báthori, rugându-l să-i deie scrisorile necesare, ca să-și poată păstori în pace credincioșii.³⁾ În 24 Iunie 1609 Constantin Movilă mulțumește lui Fr. Mogocsi, că din considerație față de Valentin Homonai și din alte motive l-a spriginit pe Silomon.⁴⁾ Este interesant, că C. Movilă îl numește pe Silomon vlădică al Muncaciului, unde pe acest timp păstoria încă tot cunoscutul Serghie. Și numirea aceasta dovedește, că Mara-

¹⁾ Hodinka, A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára I, 46.

²⁾ I. Mihály, Diplome maramureșene, p. 394.

³⁾ Hodinka, o. c., p. 50—1.

⁴⁾ Beke Antal, Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt, p. 248, Nr. 1206. sau Történelmi Tár din 1895, p. 412—3.

murășul n'a avut până aci episcop propriu, ci aparțineă episcopiei Muncaciului și astfel atunci când credincioșii maramureșeni i-au cerut un episcop, dânsul credeă, că acesta va fi, cum eră obiceiul, vlădică la Muncaciul

De aci înainte Maramurășul făcea parte când din episcopia Bălgradului, când din aceea a Vadului, până pe la 1634, când aflăm un nou vlădică maramureșan, pe Dosofteiu, care nu e cel dintâiu cunoscut după nume, cum afirmă d. Cziple. Dsa îl identifică pe Dosofteiu acesta cu acela care spune într'o notiță din 1622, că a fost vlădică în Ardeal și Maramurăș și a umblat în ținutul Sătmarului până la Dobrițin, făcându-l până la 1631 vlădică al Vadului, iar de aci înainte, luându-i Venedict locul, al Maramurășului. Venedict n'a fost, după părerea mea, vlădică, ci un simplu vicar, pentru părțile nordice, al episcopului bălgrădean, iar Dosofteiu dela Vad a trecut nu în Maramurăș, ci la Bălgrad, unde a păstorit până la sfârșitul anului 1627 sau începutul celui următor, când i-a urmat Ghenadie Bradi (1628—40)

La p. 14 a lucrării sale, păr. Cziple ne spune, că congregația Maramurășului a trimis, în primăvara anului 1641, soli în Ardeal în cauza episcopului, „iar în toamna aceluiaș an, apoi în primăvara anului următor de fapt a și funcționat un episcop în Maramurăș, dar nu știm cine a fost acel episcop“. E dureros, că d. Cziple nu știe. Acesta a fost Ilie Iorest, episcopul Bălgradului (1640—43), care începând cu anul 1641 păstoria și Maramurășul, fiind denumit din partea principelui și primit și de adunarea comitatului.¹⁾ Ne mai spune apoi păr. Cziple la aceeaș pagină a lucrării sale, că în 1645 principele Ardealului a așezat în fruntea bisericii maramureșene, pe Silvestru, „care trebuie să fie identic cu tahigrafal Silvestru, fostul egumen dela Govora, talmăcitor al Noului Testament“. Identificarea această mi-se pare greșită. Noul Testament apărut în Alba-Iulia la 1648 a început a fi tradus în 1644 sau poate și mai curând. În 24 August al acestui an G. Rákoczy scrie din Tokaj nevastei sale, să plătească preotului român, care a tradus (fordította) Testamentul nou.²⁾ În 1646 traducerea eră aproape terminată, pentru că acelaș principe scrie lui Toma

¹⁾ Történelmi Tár din 1910, p. 163.

²⁾ Ballagi Aladár, A magyar nyomdászat történelmi fejlődése. Bpest 1878, p. 235.

Debreczeni, administratorul averilor sale din Ungaria, să trimită materialul necesar pentru turnarea literelor cirilice, decari aveă lipsă la tipărirea cărții.¹⁾ Ieromonahul Silvestru însă a murit curând după începerea traducerii, care a fost apoi continuată și îndreptată de alții. Aceasta ne-o spune Simeon Ștefan, vlădica bălgrădean în prefața cărții, unde zice: „Acest testament l-au început a-l isvodi ermonah Selivestru din porunca și chelșugul Măriei sale, și el s'a ustenit cat s'a putut și curând i s'a tâmplat lui morte...²⁾ Astfel vlădica maramureșan dela 1645 a fost un alt Silvestru.

În 12 Aprilie 1650 Gh. Rákoczy II denuște episcop în Maramurăș, Sătmăr, Solnocul inferior și de mijloc și districtul Chioarului pe Savul Popa, ca sufragane al vlădicului din Alba-Iulia.³⁾ D. Cziplé ne spune (p. 15), că despre activitatea popii Sava, „cărui i-s'ar fi dat (sic!) în 12 Aprilie 1650 drepturi episcopale și asupra Maramurășului“, nu aflăm urme. Multe nu aflăm, e adevărat — și nici nu-i mirare —, când ne gândim că a păstorit numai un an, — dar totuși aflăm atât cât e de lipsă pentru a nu ne îndoi în vlădicia lui. Așa bunăoară aflăm, că la 29 Maiu 1650 Rákoczy scrie primarului Bistriței, că vlădica Sava din Maramurăș (Szava vladika Máramarosi oláh püspök) trimite în Moldova pe popa Nicola împreună cu alți câțiva tovarăși și îi poruncește să nu le ia vamă.⁴⁾ Pe aceeași pagină ne spune d. Cziplé, că protopopul Simeon Petrașcu (1652) a fost numit în slujbă de superintendentul calvin. Petru Bod, care a avut în mână însăși diploma de denumire, scrie în a sa „Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia“ lib. II cap. 1: „Georgius secundus Rakotzi Simonem Petrasko in officio petrupopae sive senioris anno 1652 die 11-a Augusti confirmavit“. Așadară Petrașcu a fost numit în slujbă nu din partea superintendentului, ci din partea principelui. Despre Molodeț, succesorul lui Sava, ne spune pâr. Cziplé, că n'a fost episcop al Muncaciului „fiindcă însemnările rămase din acele vremuri îl deosebesc de episcopul din Muncaci“. Molodeț nu de aceea n'a fost episcop și la Muncaci, fiindcă îl deosebesc însemnările, ci fiindcă prin diploma din

¹⁾ Századok din 1871, p. 718.

²⁾ Bibliografia românească veche I, 169.

³⁾ Döbrescu, Fragmente 31—3.

⁴⁾ Hurmuzachi, Documente XV. 2, p. 1183 No 2216.

7 Iulie 1651 a primit numai Maramurășul. Diploma e tipărită de mult, din 1905, și pâr. Cziplé, care n'a cunoscut-o în 1910 ar trebui s'o cunoască cel puțin acum după 6 ani și după ce i-s'a fost atras atenția asupra ei.

Dela pagina 18 înainte autorul se ocupă de cei trei din urmă episcopi ai Maramurășului, cari azi sunt mai cunoscuți. Tot ce-am crezut, că se poate spune azi privitor la ei, am spus în nr.ii 8—11 din 1913 ai acestei reviste. Cele povestite acolo le susțin și azi fără nici o rezervă.

Partea principală a lucrării pâr. Cziplé o formează paginile 35—128, unde dsa vrea să publice întreg materialul documentar privitor la istoria bisericească a Maramurășului. Partea aceasta încă cuprinde mari greșeli, cari azi nu se mai pot iertă. Dsa începe cu decretul din 1391 al patriarhului constantinopolitan Antonie, prin care mănăstirea Perilor este ridicată la rangul de stavropighie. Uită însă, că traducerea latinească a lui, publicată de P. Maior, I. Mihali și alții, e tendențioasă și plină de greșeli, cum a dovedit N. Iorga înainte cu zece ani¹⁾, și că prin urmare n'are ce căută într'o colecție de documente autentice privitoare la Maramurăș. Dsa trebuie să publice sau textul grecesc tipărit de Kogălniceanu în Arhiva românească sau pe acela publicat de Miklosich—Müller în Acta patriarchatus Constantinopolitani. Al doilea document publicat de d. Cziplé e decretul din 20 Martie 1479, prin care regele Matia scutește, la intervenția misteriosului vlădică „nandoralbensis“ Iwannythye, preoțimea maramureșană de tot felul de contribuții publice. Decretul se cunoșteă numai după o copie din veacul al XVIII-lea, acum însă i-s'a descoperit și originalul și a fost publicat de Hodinka în „A munkácsi gör.-szert. pöspökség okmánytára“ și prin urmare dsa trebuie să-l producă de aci, iar nu din „Diplomele maramureșene“ ale regretatului Mihali. Aceeaș greșală o face și cu documentul de sub Nr. 3, pe care îl reproduce din cunoscuta carte alui Basilovits „Brevis notitia foundationis T. Koriatovits“, care încă a văzut numai o copie târzie a lui, iar nu din Századok (1910 p. 608), unde a fost publicat după original. Așa face și cu documentul de sub Nr. 5, a cărui original e astăzi cunoscut.

După documentul Nr. 5 ar fi trebuit să publice nu scri-soarea din 1556 a comitelui Gh. Báthori, ci decretul din 9 Oct.

¹⁾ Inscricții ardelené și maramureșene I, p. XXXVIII. urm.

1551 al împăratului Ferdinand. Între 1607 și 1634 dsa nu mai cunoaște nici un document privitor la: istoria bisericească a Maramurășului, deși avem scrisorile din 30 August 1608 și din 24 Iulie 1609 ale lui Constantin Movilă voevodul Moldovei.

Ne oprim deocamdată aci, repețind cele scrise la începutul acestei recenzii: tipărirea ediției românești nu prezintă nici un progres științific; cu nimic nu știm azi mai mult decât știeam ieri, și nici chiar ceea ce știeam ieri nu aflăm tot într'insa.

ZENOVIE PÂCLIȘANU.

Chestia unirii bisericilor în lumina războiului actual.

(II. Articol final.)

Dar să ne reîntoarcem privirile la urmările nemijlocite ale actualului războiu mondial cu privire la catolicismul din Răsărit.

S'au împlinit deja zece ani dela edarea edictului de toleranță în *Rusia*. Acel edict a avut efecte salutare pentru progresul unirii de acolo. Indată după edarea edictului, din 17/30 April 1905 au început a trece în masă la unire cei înjugați cu sila la ortodoxie. Așa singur în 2 guvernameinte, în cel de Lublin și Siedlec, în decurs de o lună (în luna Mai 1905) trecură 26,000 suflete la unire. În aceeași lună arhiepiscopul de Mohilev, contele Sembek, făcând vizitație canonică în guvernamentul Minsk primî la unire 40,000 de suflete. Asemenea treceri în masă la unire au urmat în Vilna și în alte părți, așa încât, după statistica acurată a ministrului rusesc de interne, dela 30 April 1905 până la 31 Dec. 1909 s'au numărat în întreagă Rusia 233,981 treceri dela ortodoxie la unire.¹⁾ Văzând guvernul rusesc și sfântul Sinod cucerirea uriașă a unirii, se îngroziră și îndată la început luară măsuri excepționale pentru a restrânge libertatea acordată. Așa deja în 1906 sfântul Sinod a hotărât să esmită 50 misionari în părțile primejduite și să înființeze încă 2 episcopii noi în acele părți.²⁾ În vara anului 1908 se mai ținu în chestia împiedecării trecerilor un mare sinod, iar în anul 1909 și дума rusească dădu niște decrete foarte severe în cauză.³⁾ Dar și de astădată

¹⁾ Cf. revista polonă „Novy Dzvonek” din Cracovia, Nr. 6 din 1910.

²⁾ Cf. revista „Religio” din Budapesta, nr. 1 din 1907.

³⁾ Cf. articolul „Situatiunea bisericii catolice în Rusia” din nr. 18 - 1910 al „Unirei”.

s'a adevărit vorba: „Omul propune, Dumnezeu dispune”, căci a urmat nu peste mult actualul războiu mondial, care în urma rânduclii dumnezeiești într'o clipă a schimbat harta Europei, sfârșindu-se în defavorul celor ce provocară această urgie înfricoșată și eliberându-se, prin armatele austro-ungare și germane, Polonia întregă și partea mare a Litvaniei de sub jugul rusesc, catolicismul, scăpat de cătușile despotismului ortodox.

Actualul războiu mondial, în urmările sale va formă un punct cardinal în istoria catolicismului din țaratul muscălesc. Biserica romano-catolică a Poloniei, sub regimul ce i-se va croi de Austro-Ungaria și Germania, va porni în grabă spre mare înflorire, iar vechile dieceze rutene unite de Luczk, Vladimir, Cholm, Kamenetz șcl. vor reînviă, și-și vor renoi cu mare solemnitate decusul părinților lor dela 2 Dec. 1594, când 7 episcopi ruteni, cu diecezele lor, primiră unirea.

Aceasta va fi o urmare foarte salutară a crâncenului războiu actual, care trebuie să umple de o dreaptă bucurie inimile noastre, căci prin aceasta se rezoalvă o chestie momentuoasă a catolicismului oriental, de a fi biserica ruteană mijlocitoare pe terenul chestiei unirii între biserica rusească și Roma. Căci formându-se în coastele Rusiei o puternică biserică ruteană gr.-cat., aceea va întreprinde acțiune în stil mare pentru promovarea unirii în răsăritul slavon.

În statele ortodoxe din Balcani încă se prevede, în urma războiului actual, asigurarea unei desvoltări mai libere a catolicismului. Pe noi ne privește în special chestia catolicismului din Sârbia și Bulgaria.

Bulgarii, cari la începutul încreștinării lor oscilau între catolicism și neunire, în decursul veacurilor de repețite ori au cercat unirea cu Roma. Să ne reamintim cu deosebire silințele din veacul XIX și al XX-lea. În anul 1860 un număr însemnat de Bulgari trec la unire, cu scopul pur politic, de a scăpa de sub jugul ierarhiei desnaționalizatoare grecești. În 8 Aprilie 1861 obținură dela papa chiar un arhiepiscop, pe Iosif Sokolskiy; dar prin politica Rusiei, secundată și de Franța, unirea nu peste mult slăbi; nu fû însă de tot sufocată, semn că și azi sunt în Bulgaria cam 15,000 de Bulgari uniți cu Roma, împărțiți în două vicariate (de Thracia și de Macedonia).

Idea unirii bisericii bulgare cu Roma are în vremea din urmă mulți părținitori. Azi în Bulgaria este deplin cristalizată.